

Stan badań nad dziejami ludności żydowskiej na Dolnym Śląsku

Problematyka powojennego osadnictwa żydowskiego na Dolnym Śląsku znajdowała odzwierciedlenie w pracach historyków polskich już od lat 60. XX w.

W kręgu ich zainteresowań pozostawały takie zagadnienia jak: osadnictwo żydowskie¹, repatriacja², produktywizacja ludności żydowskiej³, życie kulturalne⁴. Ponadto warto wymienić artykuły poruszające problematykę organizacji życia żydowskiego na Dolnym Śląsku⁵. Były to jednakże ujęcia pewnych aspektów życia społeczności żydowskiej. Badaniami nad strukturą ludności żydowskiej w tym regionie zajmował się m.in. Szyja Bronsztejn⁶. Kompleksowe ujęcia problematyki, uwzględniające także zagadnienia wyznaniowe, ukazywały się dopiero po 1989 r. Do najważniejszych prac z tej dziedziny należą publikacje Bożeny Szaynok i Ewy Waszkiewicz⁷. Obie prace stały się punktem wyjścia do badań nad dziejami społeczności żydowskich w poszczególnych miastach Dolnego Śląska. Warto także przytoczyć artykuł Pawła Wieczorka mogący stanowić punkt wyjścia do badań nad dziejami społeczności żydowskiej na Dolnym Śląsku – p.t. „Źródła archiwalne do najnowszych dziejów społeczności żydowskiej na Dolnym Śląsku (1945–1950)

¹ Na temat początków osadnictwa żydowskiego pisali m.in.: A. Goldsztejn, *Problem żydowski w pierwszych latach Dolnego Śląska*, „Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1962, R. 17; tenże, *Powstanie skupiska ludności żydowskiej na Dolnym Śląsku w latach 1945–1947*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1967, R. 22, nr 1–2; B. Mark, *Do dziejów odrodzenia osiedla żydowskiego po II wojnie światowej*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” (dalej „Biuletyn ŻIH”) 1964, nr 5; B. Szaynok, *Odbudowa życia żydowskiego w Polsce po wojnie na przykładzie osadnictwa żydowskiego na Dolnym Śląsku*, [w:] *Żydzi w polskim i czeskim społeczeństwie obywatelskim*, Praga 1999; też, *Początki osadnictwa żydowskiego na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej (maj 1945–styczeń 1946)*, „Biuletyn ŻIH”, nr 4/94–2/95.

² D. Sula, *Repatriowana ludność żydowska na Dolnym Śląsku w latach 1945–1949*, „Rocznik Województwa Wałbrzyskiego” 1992–1993, s. 17–29.

³ A. Goldsztejn, *Produktywizacja ludności żydowskiej w latach 1945–1948*, [w:] *Z dziejów ludności żydowskiej na Śląsku*, red. K. Matwijowski, Wrocław 1991; M. Grynberg, *Żydowska spółdzielczość pracy w Polsce w latach 1945–1949*, Warszawa 1992.

⁴ K. Pudło, *Życie kulturalne dolnośląskiego środowiska żydowskiego (1945–1985)*, „Kultura Dolnośląska” 1985, nr 3–4, tenże, *Wybrane problemy z procesu przemian ludności żydowskiej na Dolnym Śląsku w latach 1945–1968*, „Rocznik Dolnośląski” 1988, t. XI, s. 37–50.

⁵ K. Pudło, *Wybrane problemy z organizacji życia zbiorowego ludności żydowskiej na Dolnym Śląsku (1950–1967)*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, nr 1182, Historia, Wrocław 1991; tenże, *Zarys życia zbiorowego ludności żydowskiej na Dolnym Śląsku (1950–1989)*, „Sprawy Narodowościowe” 1994, t. 3, z. 1.

⁶ S. Bronsztejn, *Z dziejów ludności żydowskiej na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej*, Wrocław 1993; tenże, *Ludność żydowska na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej. Nieudana próba utworzenia skupiska*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1991, R. 46, nr 1–4; tenże, *Uwagi o ludności żydowskiej na Dolnym Śląsku w pierwszych latach po wyzwoleniu*, „Biuletyn ŻIH” 1970, nr 75; A. Goldsztejn, *Ludność żydowska na Dolnym Śląsku w latach 1945–1948* (nie publikowana praca doktorska, Biblioteka Instytutu Historii Uniwersytetu Wrocławskiego); S. Bat, *Ludność żydowska na Dolnym Śląsku*, „Rocznik Wrocławski” 1962, t. 5.

⁷ B. Szaynok, *Ludność żydowska na Dolnym Śląsku w latach 1945–1950*, Wrocław 2000; E. Waszkiewicz, *Kongregacja Wyznania Mojżeszowego na Dolnym Śląsku na tle polityki wyznaniowej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 1945–1968*, Wrocław 1999.

w świetle zasobów archiwalnych Archiwum Państwowego we Wrocławiu, Oddział w Kamieńcu Ząbkowickim”⁸.

Informacje o powojennych dziejach ludności żydowskiej w tym regionie można odnaleźć także w artykułach Ryszarda Beldzikowskiego i Pawła Wieczorka (Wałbrzych)⁹; Andrzeja Nowaka (Chojnów)¹⁰; Jana Kęsika (Pieszyce)¹¹; Stanisława Jarowickiego, Beaty Hebzdy-Sołogub i Bożeny Szaynok (Dzierżoniów)¹²; Piotra Piluka, Andrzeja Szczepańskiego i Dawida M. Tannenzapfa (Legnica)¹³ oraz Marcina Wolnego (Świdnica)¹⁴.

Artykuły dotyczące dziejów Żydów w poszczególnych dolnośląskich miastach ukazywały się także na łamach żydowskich czasopism – „*Folks Sztyme*” oraz „*Słowa Żydowskiego*” (*Dos Jidysze Wort*)¹⁵. Informacje o działalności organizacji żydowskich pojawiały się po 1989 r. także w prasie regionalnej i lokalnej – „*Słowie Polskim*”, „*Gazecie Wrocławskiej*”, „*Nowych Wiadomościach Wałbrzyskich*” i „*Sudetach*”¹⁶.

Problematyka ludności żydowskiej w Kłodzku nie znalazła dotąd kompleksowego opracowania. Dzieje Żydów kłodzkich do lat 40. XX w. zostały opracowane przez Paula

⁸ P. Wieczorek, *Źródła archiwalne do najnowszych dziejów społeczności żydowskiej na Dolnym Śląsku (1945–1950) w świetle zasobów archiwalnych Archiwum Państwowego we Wrocławiu, Oddział w Kamieńcu Ząbkowickim*, „*Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*” 2006, nr 3.

⁹ R. Beldzikowski, *Zasiedlanie i migracja ludności*, „*Kronika Wałbrzyska*” 1995, t. 9; tenże, *Niemcy i Żydzi w Wałbrzyskiem w latach 1945–1960 (zarys problematyki)*, „*Rocznik Województwa Wałbrzyskiego*” 1997; P. Wieczorek, *Żydzi wałbrzyscy po II wojnie światowej*, „*Biuletyn ŻIH*” 2004, nr 211/4; tenże, *Z dziejów wałbrzyskich Żydów (1945–2005)*, [w:] *Współcześni Żydzi – Polska i diaspora. Wybrane zagadnienia*, red. E. Waszkiewicz, Wrocław 2007; tenże, *Udział Żydów w życiu gospodarczym Wałbrzycha 1945–1968*, „*Kwartalnik Historii Żydów*” 2009, nr 2.

¹⁰ A. Nowak, *The Jewish Settlement in Chojnów 1945–1950*, [w:] *Jews in Silesia*, red. M. Wodziński, J. Spyra, Kraków 2001.

¹¹ J. Kęsik, *Spółeczność żydowska w Pieszycach w latach 1945–1968*, „*Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*” 1997, nr 1/2.

¹² S. Jarowicki, *Żydzi w Dzierżoniowie w latach 1930–1960*, „*Rocznik Dzierżoniowski*” 1992; B. Hebzda-Sołogub, *Życie kulturalne dzierżoniowskich Żydów w latach 1945–1968*, [w:] *Przechować pamięć o przeszłości*, opr. red. B. Hebzda-Sołogub, Dzierżoniów 2002; B. Szaynok, *Żydzi w Dzierżoniowie (1945–1950)*, [w:] *Dzierżoniów – wiek miniony. Materiały pokonferencyjne pod red. S. Ligarskiego i T. Przerwy*, Wrocław 2007.

¹³ P. Piluk, *Dzieje Żydów w Legnicy*, „*Konkrety*” 1998, nr 48, nr 49, nr 50, nr 51; tenże, *Chłód listopadowej nocy*, „*Wersja Legnicka*” 1999, nr 11; tenże, *Jeszcze zbiera się minjan...*, „*Wersja Legnicka*” 2001, nr 2/3; A. Szczepański, *Milczący świadek historii*, „*Panorama Legnicka*” 2003, nr 30; tenże, *Mniejszość żydowska w Legnicy w latach 1945–1968*, „*Szkice Legnickie*” 2007, t. 28; D. M. Tannenzapf, *Kongregacja Wyznania Mojżeszowego w Legnicy. Zarys historyczny*, „*Szkice Legnickie*” 1994, t. 16.

¹⁴ M. Wolny, *Ludność żydowska w Świdnicy w latach 1945–1970*, „*Rocznik Świdnicki*” 2003, t. 31.

¹⁵ A. Rok, *Ziębice nie są małe*, „*Folks Sztyme*”, nr 47, 18 listopada 1972 r.; tenże, *Ziębickie dylematy*, „*Folks Sztyme*”, nr 46, 16 listopada 1974 r.; J. Opoczyński, *W nowym ziebickim klubie*, „*Folks Sztyme*”, nr 5, 3 stycznia 1973 r.; P. Piluk, *Jeden dzień w Wałbrzychu*, „*Słowo Żydowskie*” 1996, nr 14 (118); tenże, *Sygnal z Wałbrzycha*, „*Słowo Żydowskie*” 2001, nr 4 (238); tenże, *Dzierżoniowscy Żydzi*, „*Słowo Żydowskie*” 1996, nr 12 (116); tenże, *Żydzi w powojennej Legnicy*, „*Słowo Żydowskie*” 1997, nr 18 (148); tenże, *Dom wieczności w Legnicy*, „*Słowo Żydowskie*” 2001, nr 8 (242); tenże, *Pocztówka ze Świdnicy*, „*Słowo Żydowskie*” 2000, nr 19 (227).

¹⁶ R. Niwiński, *Ludzie z miasteczka Belz (TSKŻ w Wałbrzychu)*, „*Słowo Polskie*” 1995, nr 116; A. Skunka, *Z Drohobycza do Wałbrzycha*, „*Słowo Polskie/Gazeta Wrocławska*” 2004, nr 19; J. Pichowicz, *Świeccy Żydzi – działalność wałbrzyskiego TSKŻ*, „*Nowe Wiadomości Wałbrzyskie*” 2001, nr 30; J. Chęć, *Żydzi w Kamiennej Górze*, „*Sudety*” 2002, Nr 6.

Henkla – maszynopis pracy znajduje się w Archiwum Państwowym we Wrocławiu¹⁷. Zarys historii Gminy Żydowskiej w Kłodzku (do 1945 r.) przedstawił Bernhard Brilling w opracowaniu „*Die jüdischen Gemeinden Mittelschlesiens. Entstehung und Geschichte*“.

Próbę opracowania historii Żydów w Kłodzku (z uwzględnieniem okresu powojennego) podjęła w 1979 r. także Janina Piechocińska¹⁸. Ponadto na temat sytuacji Żydów kłodzkich w latach 30. XX w. pisała Simone Laqua¹⁹.

Wzmianki o społeczności żydowskiej w Kłodzku po II wojnie światowej ukazywały się także w publikacjach monograficznych – „Kłodzko. Dzieje miasta” pod red. Ryszarda Gładkiewicza oraz w „Dziejach Ziemi Kłodzkiej” Arno Herziga i Małgorzaty Ruchniewicz²⁰. Artykuły o społeczności żydowskiej w Kłodzku publikowane były także m.in. w organie Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce – „*Folks Sztyme*” oraz w „Nowym Życiu” – trybunie Wojewódzkiego Komitetu Żydowskiego na Dolnym Śląsku²¹. Po 1989 r. problematyka kłodzkich Żydów pojawiała się na łamach prasy lokalnej m.in. przy okazji uroczystości odsłonięcia tablicy pamiątkowej na placu po synagodze²². Temu wydarzeniu poświęcono także uwagę w czasopiśmie wydawanym przez ziomkostwo kłodzkie w Niemczech²³. W 1988 r. przygotowano dwa opracowania dotyczące cmentarza żydowskiego w Kłodzku, wykonane przez Krzysztofa Myślińskiego oraz Biuro Badań i Inwentaryzacji Zabytków²⁴. Natomiast informacje o wojennych dziejach tej nekropolii można odnaleźć w artykule Franciszka Połomskiego poświęconym zawłaszczeniu cmentarzy żydowskich w okresie II wojny światowej²⁵. Najnowszymi publikacjami poświęconymi problematyce kłodzkich Żydów są publikacje Tamary Włodarczyk i współautorów²⁶.

¹⁷ P. Henkel, *Geschichte der Juden zu Glatz*, Archiwum Państwowe we Wrocławiu, zespół: Magistrat Miasta Kłodzka, sygn. 5410 (rękopis), 5411 (maszynopis).

¹⁸ J. Piechocińska, *Dzieje Żydów w Kłodzku*, Kłodzko 1979 (maszynopis dostępny w Muzeum Ziemi Kłodzkiej, sygn. 498/DM).

¹⁹ S. Laqua, *Der Prozess der „Entjudung“ in der schlesischen Stadt Glatz 1933–1945*, [w:] A. Herzig, *Glaciographia Nova: Festschrift für Dieter Pohl*, Hamburg 2004.

²⁰ *Kłodzko. Dzieje miasta*, red. R. Gładkiewicz, Kłodzko 1998; A. Herzig, M. Ruchniewicz, *Dzieje Ziemi Kłodzkiej*, Hamburg – Wrocław 2006.

²¹ J. Opoczyński, *To nie jest klub*, „Folks Sztyme”, nr 10 (4099), 10 marca 1973 r.; *Wybory w terenie*, „Nowe Życie”, nr 3 (12), 23 stycznia 1947 r.; *Hold bohaterom Getta*, „Nowe Życie”, nr 7 (16), 1 maja 1947 r.

²² E. Ossowski, *Pro memoria*, „Ziemia Kłodzka” 1995, nr 65; I. May, *Errinerung an jüdische Mitbürger, die in Glatz Schlesien ansässig waren*, „Ziemia Kłodzka” 1995, nr 66.

²³ *Jüdische Spuren aus der Grafschaft Glatz*, „Grafschafter Bote” 2005, nr 7/8.

²⁴ *Cmentarz żydowski w Kłodzku. Opracowanie Archiwum Biura Badań i Inwentaryzacji Zabytków*, nr 663/2, kwiecień 1988; *Inwentaryzacja cmentarza żydowskiego w Kłodzku*, opr. K. Myśliński, Wałbrzych 1988.

²⁵ F. Połomski, *Zawłaszczenie i sprzedaż cmentarzy żydowskich w latach II wojny światowej na Śląsku. Ze studiów nad prawem własności w III Rzeszy*, [w:] *Studia nad faszyzmem i zbrodniami hitlerowskimi*, t. 11. Acta Universitatis Wratislaviensis, nr 815.

²⁶ T. Włodarczyk, I. Einhorn, T. Jamróg, *Dzieje społeczności żydowskiej w Kłodzku XIX–XX w.*, Warszawa 2006; T. Włodarczyk, A. Juraschek, S. Kierzkowska, *Przewodnik po świecie kłodzkich Żydów*, Krzyżowa 2007.